

ДРАГАН ХАМОВИЋ, ПЕСНИК КОЈИ РАЗГОНИ МРАКОВЕ, ЖЕЖЕНО И НЕЖНО

Доба прераде народа у масу

Пометња коју живимо свестрано је контролисана. Две су кључне мете глобалног удара: самосвесна личност и културно памћење. Човек и друштво без наслеђа лишавају се упоришта, померају по туђем нахођењу, као шаховске фигуре. У време циника и трик-мајстора, на делу је освета недаровитих а претенциозних. Идентитетски инжењеринг и окупација свести. Упорни удари на потпорне стубове унутрашњег одржања. Ипак, и органски отпор „огромне мањине” поступно нараста, иако је она у статусу гериле у сопственој земљи. Ништа још није решено. Свако ко се одупире проноси део решења, али неопходан је и стратешки културни одговор

Пише: Бранислав Матић

Откако је открио матичну књигу и меко језгро, извештио се да поправља успомене. У предачкој Херцеговини има своју *Хамовину*, коју не заборавља. У родном Краљеву, ушушкан међу драгим трагачима за смером и мером, умало није постао глумац и радијски репортер. Од када је у Београду изучио науку о књижевности, помаже и песницима да разумеју своју поезију. Једног Лазара је испратио, другог дочекао. Воли Србију, видљиву

и невидљиву. Онима који се томе ругају спокојно пружа прилику да раде свој посао.

Драган Хамовић (Краљево, 1970) у *Националној ревији*.

Сплет завичаја. Да ли икада помишљамо колико се људи уградило у наш појединачни људски склоп? Нису то само они уписани у нечитак ДНК запис, него и мноштво света чије је смо отиске, током живота, на себи понели. Каква смеша у нама делује, и кроз нас. А на свакоме је задатак да опстане као једно Цело. И то усмерено и снађено Цело. Име оца и презиме дошло ми је из Херцеговине, надамак недосегнутог мора, из Дола на рубу Попова поља. Отац Лазар нас је, сваког лета, водио тамо, остарелој мајци и брату клесару, очевом дому, под изговором да идемо у Дубровник. Стизали смо и до мора, бар на по један дан, па онда хитно у Херцеговину. Наситио се Лазар слане воде и Рагузе у младости. Учио је Дубровачку гимназију, као и мој најстарији стриц Младен, ђак генерације поратних година.

Деда Светозар, радећи у „Дубровачкој паробродској пловидби”, прошао је пут од тежака до пословође, што је значило и заматак господства. Саградио је у селу, тридесетих, нову кућу, свеједно скромну, и шпарао. Осим куће, све је, доласком рата, пропало. Не памтим га, преживео је Ендехизију у Дубровнику, али није дуго поживео. Прадед Станиша неговао је бркове, знам са слике. Нисам сигуран да их је носио као млади устаник на крвавом Вучјем долу. Дочекао је да га старога подижу у по ноћи, у бежанију пред усташама што кренуше да бацају Србе из околних села у јаму на Ржаном долу. Највише из Величана, одакле нам је дошла Стана, татина мати, Величка.

Памтим из очевог завичаја обиље беласавог камена и, наспрам грубости предела, блага лица рођака, просинула на Лазарев долазак из Србије, брале. Баба Стана, сва слаба, с тужним смешком благосиља. На високој тераси дедове куће одвија се срж друштвеног живота *Хамовине*, наша летња Агора, смехом преливена. О томе сам писао у лирској прози „Домаће васпитање”, што је послужила као увод у књигу *Меко језгро*.

Отац ми је, по жељи свога оца, у Београду уписао медицину, па је из обдукционе сале

убрзо пребегао на студије крваве историје, код Острогорског и Васе Чубриловића. Није марио да сачека обећано место у Војно-историјском институту – хтео је у наставу, па је доспео и до Краљева, у стару школу моје мајке. Недалеко одатле беше нова бела кућа крај реке, у коју ће га Љубинка Марковић, млада лекарка-микробиолог, свечано увести да тамо проведе остатак живота. Моја мајка, јединица Драгомира и Радмиле, још одржава, и сама тако опстајући, родитељски дом и двориште у Рибници, где се, кад год могу, враћам, као у матичну луку.

За матични простор Краљева веже ме женска линија порекла, док су сви мушки ликови однекуд: отац из Херцеговине, мајчин отац из Подриња, а прадеда по мајци из Студенице. Стога стекох проширено осећање завичајности. Моја пак деца, захваљујући завичају своје мајке, предачкој топографији могу додати и кумановски крај, надомак Старог Нагоричана и јуначког Зебрњака, године 1945. откинут од Србије, не хајући за српске житеље уоколо Милутинове предивне а сада запуштене задужбине.

Краљево у личном миту. Родно Краљево, какво сам учитавао у доба раног интимног обликовања, није било тешко заволети. Непобитни осећај заштићености, из рибничког дворишта ниже ибарског ушћа, ширио се на подручје вароши што је, седамдесетих, добила свеже офарбан, урбани лик. Одломак старог Краљева очувала је лева страна главне улице: кафана „Задужбина”, ред приземних занатских и других радњи, потом масивније здање ресторана „Париз” на кружном тргу оцртаном још у Милошево доба, напослетку, црква Свете Тројице (књажева задужбина) и парк око конака Васе Поповића, кнеза Пожешке нахије.

На онај кружни трг, с почетка осамдесетих, враћен је споменик ратницима из ослободилачких ратова, две деценије скрајнут на обод градског гробља. Врх копља свијене ратне заставе, коју бронзани војник под шајкачом грли, постао је изнова вршна и средишња тачка градске кружнице. Госпођа Жича молила се у себи, мимо главних саобраћајних токова, јер су светињу оличавале кости стрељаних суграђана, сједињене под травнатом равнином иза железничке станице. Нанине, стално испредане, приче о окупацијским страховима и тегобама плеле су невидљиву мрежу око мене.

Нова епоха раста настала је, почетком средње школе, кад се обрех у малој кутији обновљеног Позоришта „Краљевачки октобар”, заједно с другим младим трагачима за

својим смером и својом мером. Бејах иначе стидан и стегнут – што би моја бритка сестра рекла – као дивљак. Као пред стрељање. Ни сад нисам другачији, али тада беше сувише очито. И често се правих духовит, што је гдекад и погађало мету.

Онда ми се, напоредо, указао новинарски смер усмереног школовања. Локални радио и недељник, с највиших спратова такозваног Дома друштвених организација, беху ми реални кров тихих чежњи. Носао сам кабасти „ухер” и микрофон, играо се репортера, с извесним учинком. Не само стидљив, био сам и помало мутав, запињао тражећи реч праву – као дан-данас. Жељковао сам за новинарством отиснутим на хартији а не у етар баченим, али *Ибарске новости* ипак беху озбиљан лист. Школске године на међи зрелости, пред војску, обележава фигура професорке Ружице Лазаревић. Имала је маску мргодну, али и разне мушице и детињасте испаде. Праштала нам је, уз смејак саучесника, оно што нико не би, а затезала на неочекиваним местима. Прострла је пред нас бројаницу имена што ће сачекати тек студенте књижевности. Неовдашња, ђацима је упорно персирала, а живела је сама. А када букну пламен демократије и ратови за Титово наслеђе, изгубих сваку вољу за новинарским послом. Песма ме је одржала.

У позадини почетних јавних испробавања писао сам стихове, сведене, слободне и звездане. Нисам био убеђен да носе неку нарочиту снагу, иако сам знао да не лажем. Тако сам упознао и друга по вокацији, Миливоја Пајовића, чије су ми песме, зачудне и заумне, увећавале неповерење у своје. Иначе је сликао сновидовне слике, на себе самога зарана ослоњен и кадар за штошта. Наумили смо и начинили, од наших још нештампаних песама, две ауторске представе. Сами смо их, с патосом, изводили. На клавиру и виолончелу, подршка нам бејаху будући прави глумци, Дугалић и Кубура. Пајовић после оде у војнике и далеко је догурао. Сви смо подалеко догурали.

Нисам мислио да ћу Краљево икад напустити. После студија књижевности брже-боље се вратих кући, јер ми отворише рајска врата градске библиотеке. Данас млади, чак и најбољи, редовније наилазе на врата затворена. Ипак, после седам година, дође и час кад су ме две видљиве руке (и она невидљива) дозвале да кренем одатле. И отиснух се, покорно, не склањајући поглед с места рођења. Што тамо нисам умео да претворим у лични мит, пође ми за руком на пристојној, неповратној раздаљини.

Хипербола звана Београд. Београд волим да мотрим с узвисите периферије, изнад

железничког стајалишта Тошин бунар, одакле су, пре једног века, Аустроугари грували топовима по Србији. Прозирем замишљени лимес, гранични удес разбацане луде насеобине. У велеградској матици и тишми, иначе, видик се разбија на фрагменте, ковитлац сличица. Видиковац на ивици Бежанијске косе – за дана или у вечерњој светлости електричних сазвежђа – буде ми „брег за размишљање” и прамац за неомеђена унутарња путовања.

Београд се кинђури ефектним, расипним и празњикавим ознакама мегалополиса, али још носи, у остацима, и овдашњу присност доскорашњег полиса. Београд је стално кретање, проток и нестајање. Београд је колаж неспојивих микросветова, који се никада неће срести, или, ако и натрче један на другог – неће се ни погледати. Београд је слика и прилика наше недовршености, за коју можемо прибавити и понека јача оправдања. Београд је израз тежњи за искорак у светове којим припадамо и којим никада нећемо припасти.

За мене је Београд полигон где сам принуђен да превладавам своје инерције и ограничења и стално ме на њих подсећа. Рече један светски путник и давнашњи бегунац у Београд, да се вољени град његове младости „преко сваке мере надуо и окренуо леђа Србији”. Али се зато издашно нуди онима што увек наново покажу да такав однос не завређују. Београд је једно велико претеривање. Зато га песници воле, од Црњанског и Попе до нежних поп-аутора. И свако придодаје хиперболи званој Београд.

У језгру доживљаја Србије. Ако сам изрекао, донекле као досетку, да ми се Београд чини као једно велико претеривање, могу одговорно рећи да Србију доживљавам као неко моје продужено, више појединство, несагледиво у простору и времену, наспрам личне скучености и слабости сваке врсте. А таква Србија заснива се на фигурама које сам прве посвојио у присвајању живота. Нису биле само преносиоци заједничког предања – неизмишљеног и достојног сваке поште – него најпре носиоци безусловне љубави, те стални даваоци жртвених дарова своме потомству и својим животним позивима.

Ако је Србија женског рода, онда ми је прво њено оличење мајка моје мајке, по оцу Студеничанка – како је волела да наглашава. Отуда ми ни реч *Студеница* није допрла у свест као прва владарска лавра, него као знамен животворности и одлучности, борења

и давања моје нане. Нана Радмила беше једина сталност у кући и жива веза с васколиким живим и минулим народом на који смо упућени. Била је живост по себи, прво за своје – па надаље. Живост у пословању, живост у речима. Матерња мелодија, саливена у хитре звучне и умне блескове.

Ближа је кошуља од гуње

. „Зрачак вири кроз гранчице и поздравља сунчев сјај”, осунчао би кујну дрхтав стуб њеног гласа. Нана је она Србија што се бори и трпи, која се не дâ, у својој малој, породичној историји.

Као одрастао, у језгру доживљаја Србије, разлучио сам управо описану слику. Србија је жарко жуђена, тек начас достижна, пројекција проширене породице, онакве каква ме је дочекала приликом уласка у свет и подигла. Дом, где сам међу својима, и присутним и оправдано одсутнима. Зато сам, интимно, убележио као догађај час кад се избистри лирска слика „Србије суште”, земље светлуцавих сени што стражаре и трепте над својима на овој страни живота: „Свеколик је отпор брижних наших сени, / Опрема их љубав безразложна, својска. / С њима смо унапред од свег одбрањени. / Збор победних душа. Вишња српска војска.” За овакав, иреалан доживљај Србије, другим речима, кривицу носе моји најближи. Да, грешна им душа. Али, живимо доба унижења свега што је светлело и светлуца унутар наших тамних распона, па ће се и на овакво исповедање многи подсмехнути. Пружам за то прилику. Нека раде свој посао.

Култура у епохи масе. Пошетња коју живимо свестрано је контролисана. Можемо издвојити две кључне мете глобалног удара. Једна мета је Његово височанство Самосвесни Појединац, у чије је име – тојест, у име одељка званог Разум – од европске Просвећености оспорен ауторитет предања. А ево се и тај худи Разум растаче. Друга мета је преостало културно памћење, искуством оверавано, скупљано из расположивих извора зарад животне оријентације. Човек и друштво без наслеђа лишавају се упоришта, померају према туђем нахођењу, као шаховске фигуре.

Има сувише иживљавања и, како оно Лотман написа, „метакултурних натезања” унутар данас хваљених „концепата” и „пракси”. Улога бунтовних рушилаца окамењене културе од пре сто година нешто је сасвим друго од савременог потирања сваког смисла, зрна соли људског стварања, поравнања високог и ниског, дубоког и плиткога. У науци и уметности, подједнако. Слобода је наводно изборена, али једино они савесни знају како да је употребе. А премоћни њоме машу и манипулишу навелико и потанко. Они који стварају мимо логике система – јавно не постоје, ма коликим ресурсима били обдарени. У

времену циника и не-о-душевљених трик-мајстора, на делу је освета недаровитих а претенциозних. Прерада личности и културне заједнице у масу за мешање. Безличност против личности. Измиче нам чврсто предањско тло под ногама, сваког дана помало. Ипак, и органски отпор „огромне мањине” поступно нараста, све усмеренији, насушнији отпор. Ништа није решено, свако ко се одупире проноси „део решења”.

Са српског становишта. Српска културна самосвест, несистемска и својеглава, одавно је под нечијом оптужницом. Али, данас тешке оптужбе, преписане и преведене, стижу изнутра, чак од стране оних с јаком амбицијом да је предводе, мењају и претемељују. Удар тврде моћи сменили су упорни удари на потпорне стубове унутрашњег одржања. Нисмо, рецимо, у јавној свести ни евидентирали тежину чињенице да су, од распада бивше државне заблуде, ћирилица и српска књига из нових околних држава уклоњене и претворене у пепео. И да су, поред мировних трупа, наше књиге из приштинске библиотеке, као и цркве и куће, несметано гореле. Кривотворења и безочна извртања Србија помирљиво прихвата ради неравне, усиљене сарадње с другима. Пријатељи је уверавају да је све страшне стигме и заслужила. Идентитетски инжењери нових нација откидају, према потреби, од наше језичке и културне својине. Изостаје стратешки културни одговор, поред упорних указивања и отпора појединаца и установа у статусу гериле у својој земљи. А одговор је неопходан, у име опстанка, не само зарад правде која, кажу стари, држи земљу и градове.

Дежурни јавни коментатори и не прикривају мањак елементарног националног самопоштовања, или вишак своје идеолошке одбојности према српским тековинама. У магми таквих глава свако залагање за потиснуту ћирилицу прате политичке етикете најнижег реда. А на противкултурне радње дугог трајања и бруталних посведочења, уперене против свих видљивих српских знакова, наши широки југосферични духови не реагују, или их релативизују, траже виша оправдања и праве натегнуте или неодрживе паралелизме. Окупирани свести теже да се окупација заокружи.

И даље свој културни лик удешавамо према томе на шта нас други хоће свести или снизити, не према ономе што реално јесмо. Уз претеће најаве отворене лустрације, нови комесари међу нама, моћно подржани, увелико чисте овдашњи културни терен од националиста, подразумеваних крвника. Као што су, четрдесет пете и надаље, у изроде и злочинце уврштени и Слободан Јовановић и Дучић, и Црњански и Растко, и Милан Кашанин и Григорије Божовић, низ духом пробраних и самосвојних.

И даље нам смер не одређују наше стратешке замисли, него притисак околности, реалност спољних поступања према нама. Одричемо себи право на свој смер. Други нас усмеравају, а ми захвални јер засад не туку – те каткад и похвале. Нисмо такви били ни у раздобљима којима смо придали најнеславније ознаке.

Врата поезије и реченице-варнице. Ништа ме није за књижевни позив унапред препоручивало. Ни велико читање нити писање извршних задатака. Више сам полагао на читање и цртање стрипова – откад закључих да стрипове неко нацрта, по нечијој причи.

Ванлекторским песницима – а лекторски су ме одбијали скоро без изузетка – привукоше ме њихова заошијана имена. Чуо сам за њих од свога заошијаног професора логике, лирског сатирика Димитрија Јовановића, који нас је радије упућивао у алогику поезије. Од необичног марксовског брадоње чуо сам за Винавера, Драинца, Либера, као и обична имена што би одмах зазвучала необично: Бранко В. Радичевић (откуда му ово В.?) или Брана Петровић (откуд мушко па Брана?). Одједном су потекле речи, речи, речи. Више чарање него разумевање. Однекуд, на полицама у приземљу краљевачке Робне куће „Београд” спазих примерак плавичасте *Антологије Албатрос* Гојка Тешића, с Винавером и другим чудним и очуђеним именима и текстовима. На полицама – да, у робној кући! – бежу и дискретне песничке збирке Чеслава Милоша и Борхеса:

Химна о перли

и

Шифра

. Још чудније речи, без јарких боја и гласних поклича. Призваше ме, немуштим језиком, који разумех таман колико за почетак треба. Нови наслови и имена даље су пристизали – све сама откривања и открића.

Црњански је, рецимо, био чудно име чијим сам пространством унакрст путовао. Открића сажех у „Баладу о Црњанском”, награђену, због одсуства праве конкуренције, на конкурс листа *Наша фабрика*. Прва објављена песма с такозваним интервјуом (од мојих смушених реченица новинарски уљуђених) појавила ми се у гласилу велике Фабрике вагона, што је подстицала стварање радника и матичне средине. (Међу радницима, беше и моја тетка Јаворка, машински инжењер и магистар из Бирмингема, с песмама што су лебделе на пола пута између Десанке и Елиота.)

На филолошким студијама нисам могао да читам шта хоћу, увиђајући да је историја књижевности поплочана делима потребним једино за моје испите. Пред ратне деведесете, београдске књижаре, у заседи иза сваког угла, од Калемегдана до Славије, беху крцате багателним издањима. У студентску собу на Коњарнику, буквално сваког дана, доносих књиге на нарамке. Многе ме чекају и данас. И неће ме дочекати.

На почетку сам, у својим песмама, теснио и згушњавао, већ према теоријским оправдањима модерне епохе да се више не сме човечански писати. Нисам имао о чему, нисам био сигуран како, али ме поче изазивати матрица везаног стиха. Почео сам веровати таквом свом оквиру, стога што је стихију и аморфију речи зауздавао. Око мене су писали и мислили другачије, углавном.

Стари Лазар у болу ридајући оде, млађи ми плачући дође, све у тесном размаку. Иза безмерно дугог ћутања изнова сам пустио гласа. *Матична књига* па *Жежено и нежно*. После, реченица-варница сина Лазара, једне ледене вечери, потпали ме до самосагоревања. Изусти, успут, или бар причух –

Змај пије чај

. Покуља затиснути митски извор и окусих чисту чар играња, као никада пре и после, исписујући песме из наивног, донекле и дечјег рукописа

Змај у јајету

. Све се низало као дуго припремано, ишчекано. Да ли је змај (што у српској предаји није чудовиште него отеловљење затајених одбрамбених сила) дотад лежао тужно заточен подно моје тврде љуске? Па је, кроз прву пукотину, провалио зид тамнице да пропева чистим звуком: „Колику силу јајашце заима, / Какво се чудо леже у јајима!” Дете у нама јачи је чинилац него што смемо да признамо, као меко а неразориво језгро постојања и залог опстанка. Тако сам тада разабрао и према томе се, засад, равнам.

<

(Извор: „СРБИЈА – Национална ревија”, Београд, број 67, 2018, www.nacionalnarevija.com)

Белешка о пређеном путу

Драган Хамовић (Краљево, 1970) дипломирао је 1995. на Групи за српску књижевност и језик Филолошког факултета у Београду, 2008. магистрирао („Поезија и поетика Јована Христића“), 2010. докторирао („Поезија Стевана Раичковића и поетичко окружење друге половине XX века“). У краљевачкој Народној библиотеци радио као главни и одговорни уредник часописа „Повеља“ и издавачке делатности (1997–2002), од 2001. и као директор библиотеке. Био уредник у београдском Заводу за уџбенике (2003–2011). Сада је виши научни сарадник у Институту за књижевност и посебни саветник у Министарству за културу и информисање Србије.

Књиге поезије: „Мракови, руге“ (1992), „Намештеник“ (1994), „Матична књига“ (2007), „Албум раних стихова“ (2007), „Жежено и нежно“ (2012), „Змај у јајету“ (2013), „Тиска“ (2015), „Меко језгро“ (2016), „Поправљам успомене“ / „Ремонт воспоминаний“ (2017).

За књижевну критику добио је Награду „Милан Богдановић“ (2006), а за песничку збирку „Матична књига“ Награду САНУ из фонда Задужбине Бранка Ћопића (2008). Од 2003. године живи и ради у Београду.

Крст у камену

– Мој добри стриц Станко, мајстор клесарског заната по којем је Попово поље одавна познато, омален и властан да тврда брда одлама, беше величина у мојим очима. Постхумно је додатно узрастао на сазнање да је, заједно с тастом Ђорђем Вулићем, исклесао крсни споменик за чудесно пројављени гроб мајке Светог Василија Острошког, у Мркоњићима. Била је то, средином шездесетих, скоро илегална акција Владике и притиснутог верног народа.

Рођен са четрнаест година

– Окупи нас у тај краљевачки драмски студио Наташа Ковачевић, сладострасни зналац књижевности, Фројда, Јунга и театра, гимназијски професор, есејиста од широког замаха и маштовит прозаист, али, највише, мајстор усменог умног завођења. И почесмо театром апсурда, гротескним Јонеском, који нам је и пристајао. „Кад сам се родио, имао сам четрнаест година” – то су прве речи које сам, под капом наполеонком, са сцене одаслао. И публика се смејала, а сâм нисам знао шта о томе да мислим.

Стрип

– Годинама сам вежбао руку, туш и перо, изучавао општу и домаћу историју стрипа, пратио сва пробранија стрип издања. Гутао ауторе француско-белгијске школе,

реалистичке и карикатуралне феле, дозревао за Хуга Прата и Корта Малтежанина. Италијанске рото-серије беху прошлост, изузев лудих ликова Магнуса & Бункера, у неодољивој загребачкој верзији превода. Читао сам домаће радове, Банета Керца пре свих, каткад више из родољубља. Завидео Хрватима на Мауровићу, Радиловићу и браћи Нојгебауер, помало зачуђен откуд имена као Соловјев, Лобачев, Кузњецов или Навојев у међуратним београдским издањима, па још изврсно стрипују и српске народне бајке и епику.

Објављено: среда, 02. мај 2018, 15:48h